

Kavramsal Metafor Ve Şiirsel Metafor İlişkisi Bağlamında Ahmet Haşim'in “Merdiven” Adlı Şiiri

Ahmet Haşim's Poem Of “Merdiven” In The Context Of Relation Between Conceptual Metaphor And Poetical Metaphor

Gökhan TUNÇ¹

Öz

Zoltán Kövecses, gerçek ve özgün metaforların edebiyatta ve sanatın diğer dallarında bulunabileceğine dair genel kanaate değinir ve hakiki metafor örneklerini oluşturan unsurun şairin ya da sanatçının yaratıcı dehası olduğu görüşünü sorgular. Ona göre sanılanın aksine şiir dilinin büyük kısmı sıradan kavramsal metaforlara dayanır. Kövecses, şairin gündelik dildeki kavramsal metaforları yeniden işleyerek şiirini oluşturduğunu iddia eder. Bu makalede, Kövecses'in sözü edilen görüşlerinden yola çıkılarak, Ahmet Haşim'in “Merdiven” şiirini yazarken, gündelik dilde yer alan “Yaşam bir yolculuktur”, “Ömür bir güne benzer” ve “Yaşam dört mevsimdir” kavramsal metaforlarını kullandığı ve bunları işleyerek edebî metaforlara dönüştürdüğü ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Haşim, Merdiven, Zoltán Kövecses, kavramsal metafor, edebî metafor.

Abstract

Zoltan Kövecses mentions the general understanding that real and original metaphors can be found in literature and other branches of art and he questions the opinion that samples of real metaphors are originated from the creative genie of a poet or an artist. According to him, most of poem language relies on ordinary conceptual metaphors. Kövecses asserts that a poet writes his/her poems by rearranging the conceptual metaphors in daily language. In this article, by using Kövecses' arguments, it will be revealed that Ahmet Haşim used in his poem “Stairs” such conceptual metaphors from daily language as “Life is a journey”, “Life likes a day” and “Life is four seasons” and he transformed these metaphors into literary metaphors by processing them.

Keywords: Ahmet Haşim, Stairs, Zoltán Kövecses, conceptual metaphor, literary metaphor.

¹ Yrd.Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, gtunc@anadolu.edu.tr

1. GİRİŞ

Modern metafor yaklaşımlarıyla ilgili çalışmaların dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen George Lakoff ve Mark Johnson'un *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* adlı kitaplarında, yazarlar, poetik hayal gücünün bir ürünü şeklinde kabul edilen metafora ilişkin farklı bir bakış açısı geliştirirler. Buna göre, "olağandışı dile" özgü görülen metafor, aslında olağan/gündelik dile aittir ve bununla birlikte gündelik "kavram sistemimiz" de doğası gereği metaforiktir. Ayrıca söz konusu "kavramsal metaforlar" en sıradan detaylara kadar bizim gündelik faaliyetlerimize de yön verirler (Lakoff ve Johnson, 2005: 25). Lakoff ve Johnson'ın bahsedilen özgün görüşlerini takip eden Douwe Draaisma, *Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi* adlı çalışmasında, bellek metaforu merkezinde, sanılanın aksine bilimsel araştırmaların metaforik ifadelerden bağımsız olmadığını ve bu metaforik ifadelerin bilim insanı için bazen kısıtlayıcı bazen de yol açıcı bir işleve sahip olduğunu kanıtlar (Draaisma, 2007). Aynı şekilde Ray Gibbs, deneyimlerimizi kavramlaştırırken büyük oranda metaforlara dayandığımızı, ancak bu durumun yaratıcı düşünmeyi harekete geçirdiği gibi sınırlandırdığını da vurgular (Kövecses, 2003: 81).

George Lakoff, Mark Johnson, Mark Turner, Zoltán Kövecses ve Ray Gibbs gibi araştırmacıların, metaforu poetik muhayyilenin bir ürünü olmaktan çıkararak onu gündelik dile ve kavramsal sistemimizle ilişkilendirmeleri şöyle bir soruyu gündeme getirir: Gündelik dilde kullanılan metaforlarla edebiyatta kullanılan metaforlar aynı niteliklere mi sahiptir? Değilse aralarında nasıl bir ilişki vardır?

Zoltán Kövecses, *Metafor-Pratik Bir Giriş* (Metaphor-A Practical Introduction) adlı kitabının "Edebiyatta Metafor" (Metaphor in Literature) adlı bölümünde dile getirilen sorulara cevap arar. Kövecses, metaforun "gerçek" kaynağının edebiyatta ve sanatın diğer dallarında bulunabileceğine dair yaygın bir görüşün varlığına, hatta en hakiki metafor örneklerini oluşturanın da şairin yaratıcı dehası olduğuna inanıldığına dikkat çeker. Ona göre bilişsel dilbilim açısından incelendiğinde bu görüşler ancak kısmen doğrudur ve gündelik dil ve gündelik kavramsal sistemimiz sanatsal dehanın üretimine büyük oranda katkıda bulunmaktadır (Kövecses, 2003: 79). Kövecses'in ifade edilen konu hakkındaki şu sözleri bu makale açısından önemlidir: "[E]limizde gittikçe artmakta olan kanıtlara göre, 'yaratıcı' kimseler gündelik ve beylik metaforları büyük oranda kullanırlar ve yaratıcılıkları ve özgünlükleri de aslında bu durumdan kaynaklanır." (Kövecses, 2003: 81). Bu makalede de temel olarak Kövecses'in görüşlerinden yola çıkılarak, öncelikle Ahmet Haşim'in "Merdiven" şiirinde "gündelik" ve "beylik" metaforları kullandığı gösterilecek, daha sonra söz konusu kavramsal metaforları işleyerek şiirsel metafora dönüştürdüğü ve böylelikle özgün bir şiir ortaya koyduğu kanıtlanmaya çalışılacaktır.

2. GÜNDELİK METAFORLARDAN ŞİİRSEL METAFORLARA MERDİVEN ŞİİRİ

Merdiven

Ağır, ağır çıkacaksın bu merdivenlerden,
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak,
Ve bir zaman bakacaksın semâya ağlayarak...

Sular sarardı... yüzün perde perde solmakta
Kızıl hevâları seyret ki akşam olmakta...

Eğilmiş arza, kanar, muttasıl kanar güller;
Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller,
Sular mı yandı? Neden tunca benziyor mermer?

Bu bir lisan-ı hafîdir ki rûha dolmakta,
Kızıl hevâları seyret ki akşam olmakta... (Ahmet Haşim, 2008: 83)

Alıntılanan şiirin merdivenden nasıl çıkılacağı ile ilgili bir öneri değil de hayata gönderimde bulunduğu ve merdiven sözcüğünün gerçek anlamında kullanılmayıp yaşamın metaforu olduğu düşüncesi şiirle ilgili yorumlarda genel bir kabuldür. İsmail Çetişli (Çetişli, 2004: 192), Nurullah Çetin (Çetin, 2008: 50) ve Doğan Aksan (Aksan, 2004: 71) gibi akademisyenler Ahmet Haşim'in "Merdiven" şiirini her ne kadar özgün okumalara tabi tutsalar da şiirin hayatla ilişkisi olduğu konusunda hemfikirdirler. Aynı şekilde, Nezih Okay'ın aktardığına göre Ahmet Haşim bir güz akşamı Gülhane Parkı'ndaki yokuştan yukarı çıkarken sararıp dökülen yaprakları gördükten sonra bu basamaklı yoldan iniş ve çıkışı hayata benzetmiştir (Çoban, 2004: 211). Söz konusu durum, şairin de şiirin çıkış noktası olarak merdivenle hayat arasında bir ilişki kurduğunu gösterir². Bu noktada, dile getirilen uzlaşımın kaynağının ne olduğu sorusu sorulabilir. Bir başka ifadeyle hayat ile merdiven arasında kurulan bu uzlaşımın altında yatan nedenin ne olduğu tartışılabilir. Kövecses'in görüşlerinden yola çıkarak, "Merdiven" şiirinin, gerçek anlamının ötesinde, "daha derin" ve "altta yatan bir anlam taşıdığı" ileri sürülebilir. Bu anlam ise yaşamı ve ölümü yolculukla ilişkilendiren kavramsal bir metafordur. Bahsedilen metafor şudur: "Yaşam bir yolculuktur ve ölüm de bu yolculuğun sonudur."³ (Kövecses, 2003: 79). İnceleme konusu şiirde ölüm ve yaşam/hayat sözcükleri geçmemesine rağmen böyle bir anlamın ortaya çıkmasını sağlayan da Kövecses'in belirttiği bu kavramsal metafordur.

Oğuz Cebeci, *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri* adlı kitabında, "Yaşam bir yolculuktur." kavramsal metaforunun temel unsurlarını şöyle açıklar:

Öncelikle, bu metafor kapsamı, içinde "hali hazırda hayatta olan bir kişi"nin bir "yolcu" olduğu ("daha yolun başındasın" ifadesinde olduğu gibi), bu kişinin hayat hedeflerinin yolculuğun duraklarına karşılık geldiği ("bu meslekte ilk durağım şef yardımcılığı oldu" ifadesinde olduğu gibi), bu hedefleri gerçekleştirmek için kullandığı araçların yolculuk güzergahını oluşturduğu ("mesleğimde ilerleyebilmek için yöneticilere karşı gerektiğinde

² Merdivenin yaşamın metaforu olduğu söylenirken, şiirin tek bir anlam boyutuna indirgenmesi amaçlanmamaktadır. Merdiven sözcüğü inceleme konusu şiirde farklı gönderimlere sahip olabilir; ancak bu makale çerçevesinde sadece "Yaşam bir yolculuktur." kavramsal metaforu göz önünde bulundurulmuş ve merdiven sözcüğü bu bağlamda tartışılmıştır.

³ Türk edebiyatında "yol metaforu"nun kullanımıyla ilgili bir makale için bk. Engin Sezer (2003), "Dilde ve Edebiyatta 'Yol' Metaforu", *Kitaplık*, Sayı. 65, (88-92).

alttan aldığım da oldu” ifadesinde olduğu gibi), hayatın zorluklarının bir yolculuğun zorluklarına karşılık geldiği (“hayatın dikenli yollarında az yürümedim” ifadesinde olduğu gibi), bu süreç içinde kendisine danışılan kişilerin yolcuya rehberlik ettikleri (“yolumu şaşırdım, bana o yol gösterdi” ifadesinde olduğu gibi), hayatta gösterilen aşamanın yolculuğun kat edilen mesafesine karşılık düştüğü (“hedefe varmak üzere” ifadesinde olduğu gibi), [...] hayat seçimlerinin kavşak noktalarına karşılık geldiği (“o sınavı kazanmak hayatımda dönüm noktası oluşturdu” ifadesinde olduğu gibi) [...] kabul edilmektedir. (Cebeci, 2013: 256-257)

Cebeci'nin ayrıntılı olarak gösterdiği gibi, “Yaşam bir yolculuktur.” kavramsal metaforuyla gündelik dilde birçok farklı şekilde karşılaşılabilmektedir. Bu noktada, Ahmet Haşim'in gündelik dilde çok yaygın bir şekilde yer alan “Yaşam bir yolculuktur.” kavramsal metaforunu şiirde konu edindiyse, bu kavramsal metaforu nasıl şiirsel dile dönüştürdüğü ve özgün bir hâle getirdiği sorusu tartışılabilir. Bu soruya ise, yine Kövecses'in düşünceleriyle cevap aranacaktır.

Kövecses, şairlerin gündelik dilden ve gündelik düşünme biçiminden aldıkları beylik malzemeleri düzenli olarak kullandıkları bazı araçlardan yararlanarak yeni ve sıra dışı bir dil yarattıklarını ileri sürer. Bahsedilen araçlar ise, “anlamını genişletme”, “ayrıntılılandırma”, “sorgulama” ve “birleştirme”dir (Kövecses, 2003: 81). Ahmet Haşim de, yolculuk metaforunun içinde kabul edilecek bir unsur, yani merdiveni “alışılmadık şekilde ayrıntılılandırır” ve böylelikle “ayrıntılılandırma” aracına başvurmuş olur. Bir başka ifadeyle yolun bir unsuru olan merdiveni yaşamın metaforu yaparak “Yaşam bir yolculuktur.” kavramsal metaforunu şiir diline taşır. İfade edilen çerçevede, yaşam ile merdiven arasında kurulan denklik ilişkisini şöyle somutlaştırabiliriz:

<u>Yaşam</u>	<u>Merdiven</u>
Başlangıcı vardır	Başlangıcı vardır
Evreleri vardır (insan yaşı)	Basamakları vardır
Süreç içerir (Zamanın geçişi)	Süreç içerir (Basamakları çıkmak)
Bir sonu vardır (Ölüm)	Bir sonu vardır (Merdivenin sonu)

Yukarıdaki şemada da görüldüğü gibi, yaşamın da merdivenin de başlangıcı ve sonu olması, her ikisinin de bir süreç içermesi ve evrelerinin olması, merdivenin yaşamın metaforu olabilmesi olanağını verir.

Öte yandan, şiirde yer alan “Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...” mısraı ile birlikte şiirde bir başka kavramsal metafor gündeme gelir. Söz konusu kavramsal metafor “Ömür bir güne benzer (Yaşam bir gündür).”dir⁴. Gün ve merdiven arasındaki denklik ilişkisi ise şöyle somutlaştırılabilir:

<u>Gün</u>	<u>Yaşam</u>
Başlangıcı vardır (sabah)	Başlangıcı vardır (doğmak)
Süreç içerir (yirmi dört saat)	Süreç içerir (insan ömrü)
Sonu vardır (akşam)	Sonu vardır (ölüm)

Gün ile yaşam arasındaki ilişki, merdiven ile yaşam arasındaki ilişkiye çok benzemektedir. Günün de yaşamın da başlangıç ve sonunun olması ve her ikisinin de süreç içermesi, günün yaşamın metaforu

⁴ Oğuz Cebeci, “gün akşam oldu”, “dönülmez akşamın ufkundayız” gibi edebî ifadelerin de “Ömür bir güne benzer (Yaşam bir gündür)” metaforuyla ilişkili olduğunu dile getirir (Cebeci, 2013: 257).

olabilmesine imkân verir. Ancak bu noktada Ahmet Haşim'in "Ömür bir güne benzer (yaşam bir gündür)." kavramsal metaforunu bir dönüştürme uğratmadan gündelik dildeki hâliyle alıp almadığı ve dolayısıyla "olağan dildeki" bu ifadeyi şiirsel dile taşıyıp taşıyamadığı sorusuna cevap aranmalıdır.

Ahmet Haşim, her ne kadar akşamın olmakta ve dolayısıyla ölümün yaklaşmakta olduğunu belirterek "Ömür bir güne benzer (yaşam bir gündür)." kavramsal metaforunu doğrudan kullansa da, bahsedilen kavramsal metaforun "anlamını genişletme" yoluyla bu metafora edebî bir nitelik kattığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda, "Ömür bir güne benzer (yaşam bir gündür)." kavramsal metaforuyla uyumlu olarak gün batımı (gurup), ölmeden önceki zaman dilimine gönderimde bulunur. Böylelikle Ahmet Haşim, "Ömür bir güne benzer (yaşam bir gündür)." kavramsal metaforunu, anlamını genişletme yoluyla şiirsel olarak işler. Söz konusu durum şöyle somutlanabilir:

<u>Gün</u>	<u>Yaşam</u>
Gün batımı (gurup)	Yaşlılık (Ölmeden önceki süreç)
Akşam	Ölüm

Bu metaforla birlikte "Yaşam aydınlıktır, ölüm karanlıktır." (Kövecses, 2003: 80) metaforu da kullanılmış olur. Öte yandan dile getirilen iki kavramsal metaforun yanı sıra, "Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak" mısraı ile birlikte "Yaşam dört mevsimdir." kavramsal metaforunun da şiirde kendisine yer bulduğu vurgulanmalıdır. Gündelik dilde de "ömrümün sonbaharı", "ikinci bahar" gibi cümlelerde varlık kazanan "Yaşam dört mevsimdir." kavramsal metaforu, şiirde sonbaharı imleyen "güneş rengi bir yığın yaprak" ifadesiyle varlık kazanır. "Yaşam dört mevsimdir." kavramsal metaforu ile "Ömür bir güne benzer (yaşam bir gündür)." kavramsal metaforu ve yaşam arasında şöyle paralellikler mevcuttur:

<u>Yaşam</u>	<u>Gün</u>	<u>Mevsim</u>
Yaşlılık	Gün batımı (gurup)	Sonbahar
Ölüm	Akşam (Günün bitimi)	Kış (Doğanın ölümü)

Ahmet Haşim gündelik dilden ve gündelik düşünme biçimlerinden aldığı genel malzemeyi, yeni ve sıra dışı bir dil yaratmak için kullanır ve bu amaçla kavramsal metaforların anlamını genişletir, ayrıntılandırır. Bununla birlikte şair, gündelik kavramlar sisteminde kullanılan üç farklı metaforu ("Yaşam bir yolculuktur.", "Ömür bir güne benzer." ve "Yaşam dört mevsimdir.") birleştirerek gündelik kavramsal sistemin dışına çıkar ve bu kavramsal metaforları şiirsel düzleme taşır. Şiirdeki diğer öğelerin de tartışılan kavramsal metaforlarla uyumlu bir içeriğe sahip olduğu da dile getirilmelidir. Şiirde konu edinilen perde perde solan yüz, yere eğilip kanayan güller, kanlı bülbüller, yanmış gibi duran sular, ölüme yaklaşmış olmayı içeren bahsi geçen kavramsal metaforlar çerçevesinde şekillenir.

3. SONUÇ

Bu makalede, Zoltán Kövecses'in, yaygın kanaatin aksine, edebî metaforların sıradan metaforlardan farklı olarak ayrı ve bağımsız bir kategori olmadığına, edebî dil içinde yer alan özgün ve yaratıcı metaforların gündelik hayatta kullandığımız, sıradan kavramlar sistemine dayanan metaforlardan daha az karşımıza çıktığına dair düşüncesine değinilmiştir. Bununla birlikte, Kövecses'in aktardığı, bilişsel dilbilimcilerin şiir dili üzerine yaptıkları çalışmalarda ortaya çıkan şaşırtıcı keşiflerden birinin, şiir dilinin büyük kısmının "beylik" ve "sıradan" kavramsal metaforlara dayandığına dair gelişmeye dikkat

çekildi. Ayrıca, Kövecses'in, şairlerin gündelik dilden ve gündelik düşünme biçimlerinden aldıkları beylik metaforları, "anlamını genişletme", "ayrıntılılandırma", "sorgulama" ve "birleştirme" yöntemleriyle edebî düzlemde dönüştürdüklerine dair düşüncesi temel alınarak Ahmet Haşim'in "Merdiven" şiiri söz konusu yöntemler çerçevesinde incelenmeye çalışıldı. Ahmet Haşim'in "Merdiven" şiirinde, "Yaşam bir yolculuktur.", "Ömür bir güne benzer." ve "Yaşam dört mevsimdir." kavramsal metaforlarını kullandığı ve bu kavramsal metaforların anlamını genişletme ve ayrıntılılandırma yöntemleriyle edebî düzleme taşıdığı gösterildi. Son olarak, Ahmet Haşim'in şiirinde gündelik dilde yer alan üç farklı kavramsal metaforu birleştirerek özgün bir şiir oluşturduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır.

4. KAYNAKÇA

- Ahmet Haşim (2008), *Bütün Şiirleri: Piyale/Göl Saatleri, Diğer Şiirler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Aksan, Doğan (2004), *Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Cebeci, Oğuz (2013), *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Çetin, Nurullah (2008), *Şiir Tahlilleri 1*, Öncü Kitap, Ankara.
- Çetişli, İsmail (2004), *Metin Tahlillerine Giriş/1 Şiir*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çoban, Ahmet (2004), *Göller ve Çöller Şairi Ahmet Haşim*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Draaisma, Douwe (2007), *Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*, Çev. Gürol Koca, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kövecses, Zoltán (2003), "Edebiyatta Metafor", Çev: Ali Kaftan, *Kitaplık*, Sayı. 65, (79-86).
- Lakoff, George ve Mark Johnson (2005), *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*, Çev: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Sezer, Engin (2003), "Dilde ve Edebiyatta 'Yol' Metaforu", *Kitaplık*, Sayı. 65, (88-92).